

**ЕКСПЕРТИЗА
ЗАКОРДОННИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

**Реформа освіти: Болонський
процес та автономія вищих
навчальних закладів**

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ГРУЗІЇ

ГІЯ НОДІЯ

**ОСВІТНЯ РЕФОРМА: БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ТА АВТОНОМІЯ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ. АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ ДОСВІД**

НАДІР ІБАДОВ

РЕФОРМИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЛИТВИ

ГЕДРЕ ПУРВАНЕКІЕНЕ

Думка, висловлена в публікації може не співпадати із позицією Міжнародного Фонду «Відродження» та Фонду Арсенія Яценюка «Відкрий Україну».

Київ, 2011 р.

© Усі права застережено.

РЕФОРМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ГРУЗІЇ

ГІЯ НОДІЯ

Метою цього дослідження є стисла оцінка політичних умов, ідей та основних кроків реформи системи вищої освіти, здійсненої після Трояндової революції 2003 року в Грузії.

Автор очолював Міністерство освіти та науки Грузії з лютого по грудень 2008 року. Особиста участь у проведенні реформи стала основним джерелом його знань у цій сфері. Водночас, більшість принципів рішень, наслідком яких стала радикальна перебудова системи вищої освіти, було ухвалено в період 2004 — 2007 рр. під проводом Александра (Кахи) Ломая, який очолював міністерство у той час. Автор брав участь в описаних подіях на рівні університету — головним чином у закладі, який зараз носить назву Державного університету Ілії.

Загальне політичне тло реформи

Після Трояндової революції 2003 року одним із пріоритетів нового уряду стало реформування вищої освіти. Найрадикальніші та найсуперечливіші заходи були вжиті в 2004 — 2007 роках, коли новий уряд мав потужний політичний мандат і був упевнений у своїй здатності реалізовувати досить болючі реформи не боячись за їхніх політичних наслідків. З осені 2007 року, коли велелюдні мітинги опозиції змусили уряд перейти до оборони, уряд починає виявляти набагато більшу обережність у проведенні тих реформ, які можуть відштовхнути впливові групи виборців. В урядових кругах були такі, які вважали здійснення освітньої реформи одним із важливих чинників відчуження впливових груп еліти. Крім того, було переглянуто деякі заходи, які було вжито у сфері загальної освіти. На даний час центр політичної уваги посунувся в бік загальної середньої освіти, а політика по відношенню до вищих навчальних закладів зазнала лише незначних змін.

Тут можна подати перелік кількох причин, через які новий реформістський уряд вважав сферу вищої освіти пріоритетною для себе:

- Ідеали боротьби з корупцією відігравали центральну роль у Трояндовій революції. Система вищої освіти, а особливо механізми прийняття в виші, була найочевиднішим зразком нахабної корупції. Можна стверджувати, що високий рівень корупції саме в поліції та системі освіти найактивніше обговорювався в той час у Грузії.
- Провідні активісти Трояндової революції, зокрема, провідні члени молодіжної організації «Кмара» (Досить) представляли студентські організації, насамперед, Тбіліського державного університету, що історично був найпрестижнішим, але одночасно й найбільш корумпованим навчальним закладом. Вони розпочали політичну діяльність з протестів проти корупції та браку реформ у своїх вишах.

3

Також вони здійснювали тиск на новий уряд із тим, аби він зробив вищі пріоритетним напрямком антикорупційної та реформаторської діяльності.

- Важливу роль в процесі реформування відіграла концепція «ментальної революції» або «культурної революції». Її просувала нова молода еліта зі своєю потужною вірою в європейський та західний характер Грузії. Але ця еліта водночас вважала, що цінності та життєва практика більшості громадян Грузії не відповідали сучасним західним стандартам. Зміни в системі освіти стали важливим елементом програми «ментальної революції», оскільки саме в такий спосіб можна було вплинути на погляди нового покоління громадян Грузії, а встановлення контролю над системою освіти стало першим кроком до цієї мети.

Оцінка попередньої ситуації

Ідеї здійснення реформи базуються як на баченні бажаного майбутнього, так і на оцінці вад, обумовлених ситуацією, що склалася. Отже, якими, з точки зору реформістів, були проблеми системи вищої освіти до 2004 року?

- *Корупція*, як вже зазначалося, найбільше кидалася у вічі серед інших проблем. Боротьба з корупцією не велася й при цьому у значній частині грузинського суспільства широко поширеним було примирення з цією ситуацією: схильність до корупції вважалася притаманною рисою грузинської культури. Тому сфера освіти не могла бути вільною від корупції.
- *Інфляція стандартів*. У Грузії широко була поширена думка про те, що наявність диплому про вищу освіту далеко не означала, що власник диплому має рівень знань хоча б близький до того, якого вимагає відповідний ступінь. Хоча ця проблема мала місце й у часи СРСР, її поглибив перший пакет реформ, проведених на початку 1990-х років, коли утворення приватних вишів стало вкрай простою справою, а держава не створила ніяких механізмів забезпечення якості. Внаслідок цього в різних регіонах Грузії виникли сотні дуже низькоякісних «університетів».
- *Низький рівень оплати праці професорів та працівників*. Заробітна плата викладачів та працівників вишів була значно нижчою від прожиткового мінімуму. Кар'єра викладача стала непривабливою для талановитої та амбіційної молоді: аби вижити, викладачеві доводилося або брати хабарі, або шукати інших доходів. Внаслідок цього,

викладач був змушений бути лояльним до тієї роботи, яка приносила йому дохід.

- *Ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти / «Советськість».* Система вищої освіти не зазнала жодного суттєвого реформування після розпаду СРСР. Якісь інновації впроваджувалися лише декількома приватними вишами. Питання полягало не у відсутності інституційних змін, але й у цінностях: стара викладацька еліта, зокрема, на факультетах соціальних та гуманітарних наук, сприймалася як налаштована вороже до ідей ліберального індивідуалізму та вестернізації, провідником яких була нова еліта Трояндової революції.
- *Відрив викладання від науки, притаманний радянській системі з її окремою мережею науково-дослідних інститутів у системі академії наук, вважався ще одним шкідливим реліктом радянського минулого.* Цей розрив між викладацькою та дослідною роботою вважався однією з причин низької якості викладання у вишах.
- *Фактична децентралізація.* Звичайно, у ситуації, в якій опинилися виші можна було б віднайти й позитивні риси. Уряд, через брак можливостей або корумпованість, дозволяв вишам робити все, що їм заманеться. Попри те, що така ситуація призводила до описаних вище проблем, вона надавала можливість для створення острівців інновацій у державних вишах, коли поєднання волі та ресурсів (останні зазвичай надходили з-за кордону) забезпечувало таку можливість. Таких острівців було мало, а їхня наявність не вела до жодних системних змін, але деякі з них відіграли важливу роль тоді, коли настав час реформування.
- *Перехід на дворівневу систему.* Наприкінці 1990-х років уряд ухвалив рішення про перехід від єдиного рівня вищої освіти, навчання на якому тривало п'ять років, на дворівневу систему ступенів, поширену на міжнародному рівні, яка складалася з бакалавратури (чотири роки) та магістратури (два роки). Цей спадок вважався позитивним, хоча сам перехід так і не завершився на той час, коли було розпочато реформування.

Керівні ідеї для програми освітньої реформи

Програма реформування вишів, побудована на основі оцінки тогочасної реальності, базувалася на таких керівних принципах, як:

- *Викорінення корупції, що стало головним політичним пріоритетом.*

- *Фінансування вишів* мало бути збільшене, аби створити можливість для підвищення зарплат викладачів та працівників вишів.
- *Міністерство освіти та науки (МОН)* мало звужити обсяг своїх функцій у сфері оперативного управління системою вищої освіти, розширивши при цьому свої функції у сфері загальної політики та забезпечення якості.
- *Наближення до західних, американських та європейських стандартів вищої освіти.* Болонський процес було оголошено основним керівним принципом реформування, причому було заявлено, що до 2010 року система повинна буде відповідати Болонським критеріям. Слово Болонья стало ключовим для обґрунтування *легітимності* реформ: мало хто зважувався чинити відвертий опір змінам після того, як було зазначено, що таких змін вимагають Болонські критерії.
- *Засади ліберальної освіти* стали керівним ідеологічним принципом реформування; вони передбачали автономію не лише вишів, але й їхніх факультетів, фінансування вишів у розрахунку на студента, розширення ролі студентів в управлінні вишами, а також підвищення мобільності студентів як у межах вишів, так і між вишами.
- Кількість державних та приватних вишів мала скоротитися для підвищення якості та раціональнішого використання ресурсів.
- Академія наук радянського зразку підлягала демонтажу, а її ресурси мали збагатити виші.
- для втілення реформи в життя контроль над державними вишами мав перейти до людей, орієнтованих на реформи.

Від самого початку стало зрозумілим, що реалізація цих реформ викличе значний опір з боку вкоріненої у вишах викладацької еліти. При цьому в країні мала місце міцна політична воля до реалізації реформ, але цю волю супроводжувало загальне розуміння того факту, що вікно можливостей для здійснення глибоких реформ (як у цій сфері, так і в інших) могло виявитися вузьким, через що уряд мав діяти якнайоперативніше.

Це призвело до певних внутрішніх суперечностей у філософії реформ. З одного боку до ідеалів реформи належало забезпечення автономії вишів та розширення можливостей вибору для них. З другого боку необхідність стрімких і ретельних змін та глибока недовіра до існуючої викладацької еліти змушувала міністерство виявляти активність, як мінімум, на першому етапі реформування й застосовувати на зазначеному етапі досить жорсткі заходи.

Заходи з реформування

Основним керівним документом з питань реформування системи вищої освіти став новий Закон «Про вищу освіту», ухвалений у грудні 2004 року. Основні реформи розпочалися у 2005 році. Ось найважливіші з них:

Система акредитації вишів. МОН утворило Національне акредитаційне агентство для акредитації навчальних закладів, починаючи з вишів. Держава припинила визнавати дипломи, видані вишами, які не пройшли акредитацію; крім того, такі виші не мали права на державне фінансування. Вишам довелося пройти дві акредитації: інституційну та програмну. Перша з них мала на меті оцінку їхнього інституційного потенціалу (кадрів, інфраструктури, обладнання тощо), а друга — оцінку адекватності навчальних програм і методів викладання. На першому етапі реформування МОН повністю зосередилося на інституційній акредитації. Її виявилось достатньо для радикального зменшення кількості приватних вишів: лише трохи більше ніж двадцять вишів змогли забезпечити дотримання критеріїв акредитації. (Що ж стосується державних вишів, то деякі з них об'єдналися, а це, у свою чергу, теж зробило певний внесок у скорочення загальної кількості вишів). Програмну акредитацію було відкладено на пізніший строк.

Нова система фінансування, введена на підставі нового законодавства, була побудована на засадах фінансування за кількістю студентів. Бюджети вишів мали бути поставлені в залежність від числа студентів. Для державних вишів законом було встановлено граничний розмір плати за навчання (1 500 ларі; цю суму пізніше було збільшено до 2 250 ларі), при цьому вишам не було заборонено встановлювати меншу плату. Приватні виші могли встановлювати вищу плату за навчання. Основним джерелом доходів для бюджетів вишів мала стати саме плата за навчання, хоча МОН також давало певні кошти на покриття адміністративних витрат і розвиток інфраструктури.

Загальнонаціональні вступні іспити. Законом було встановлено, що людина могла стати студентом акредитованого вишу лише на підставі результатів іспиту, проведеного Національним екзаменаційним агентством (органом публічного права при МОН). Для всіх абітурієнтів було встановлено три загальнообов'язкові іспити (загальні навички, грузинська мова, іноземна мова), але виші мали право вимагати від абітурієнтів здати й четвертий іспит за обраним ними напрямком (з історії, математики, фізики тощо). МОН, за результатами інституційної акредитації, визначило максимальну кількість студентів, яких виш міг прийняти, а студенти мали право обрати п'ять факультетів, на яких вони хотіли б навчатися (пізніше цю кількість було збільшено до семи). Ті студенти, які здобули на іспитах найкращі результати, отримували від уряду гранти на покриття плати за навчання (причому вони могли забирати їх із собою в приватні виші), а решті доводилося платити за навчання самостійно. Найочевиднішим успіхом цієї реформи стало те, що вона повністю знищила

корупцію в процесі вступу до вишів. Водночас, вона також позбавила виші будь-якої можливості впливу на процес вступу.

Приведення системи ступенів та оцінки знань тощо у відповідність до міжнародної практики. Законом було впроваджено трьохрівневу систему освітньо-кваліфікаційних рівнів (бакалавр, магістр та доктор філософії) з відповідною тривалістю навчання. Колишню систему наукових ступенів (кандидат наук, доктор наук) було скасовано, а осіб із цими ступенями було прирівняно до доктора філософії. Усі три рівні програм мали бути приведені у відповідність із критеріями Болонського процесу, а саме європейською кредитно-трансферною системою ЄКТС, яка стала обов'язковою для всіх вишів. Було встановлено й обов'язковість інших вимог, установлених Болонськими критеріями.

Встановлення двохрічного перехідного періоду реформування системи управління вишами. МОН розробило нову систему управління вишами, яка стала обов'язковою для всіх вишів, і надала їм два роки на перехід до нової системи. На практиці це вилилося в зупинення автономії вишів на двохрічний перехідний період і повномасштабні зміни в їхньому керівництві, а також у викладацькому та адміністративному складі. МОН призначило нових ректорів усіх державних вишів, котрі розпочали їхню розбудову «з нуля». Ректори визначили нову структуру факультетів, а на всі викладацькі посади (їх було лише три: асистент, доцент та професор) було оголошено конкурс; після обрання професори обирали деканів факультетів та органи управління вишами (Сенат та Вчену раду), котрі обирали ректорів та головних адміністраторів. Особи у віці, більшому за 65 років, не мали права обіймати адміністративні посади, але згодом здобули право на зайняття почесних посад. Цей етап реформування став найбільшнім та найсуперечливішим, але він мав ключове значення для забезпечення радикальних змін. Після завершення процесу реформування МОН зберегло за собою набагато більш помірковані важелі впливу на виші: зокрема, міністерство мало узгоджувати їхні бюджети та штатні розклади. Крім того, МОН визначає граничну чисельність студентів у виші на основі його можливостей.

Реформування академії наук. Науково-дослідні інститути, які працювали під егідою академії наук, стали незалежними від неї та передані під контроль МОН. Це вважалося заходом перехідного характеру на той час, коли таким інститутам було запропоновано приєднатися до вишів. Чимало з них згодом саме це й зробили. За академією було збережено церемоніальні функції, причому довічне членство в ній є символом статусу та додатковим джерелом доходу для багатьох провідних учених.

Нова система фінансування досліджень. МОН утворило Національний науковий фонд та соціально-гуманітарний «Фонд Руставелі» (згодом ці фонди було об'єднано). Ці фонди фінансували дослідження на засадах відкритої

конкуренції. Іноземні вчені відігравали вирішальну роль в оцінці пропозицій з отримання грантів. Таким чином, було створено нову систему фінансування досліджень. Дослідні інститути, які раніше належали до системи академії наук, зберегли за собою основну частку фінансування, але таке фінансування було дуже обмеженим, оскільки було передбачено, що основний обсяг фінансування надходитиме у формі грантів на дослідження.

Висновки: досягнення та виклики, що збереглися

Результати реформи гаряче обговорюються в Грузії. Досягнення є очевидними: повністю знищено корупцію на етапі вступу до вишів, а корупцію всередині вишів радикально обмежено. Зарплата професорів та інших працівників зросла в кілька разів. Загалом, провідні виші стали більш відкритими до інновацій (але між вишами спостерігаються значні розбіжності в цій сфері). Багато талановитих молодих людей, які раніше йшли працювати в НУО, які фінансувалися з Заходу, чи в міжнародних організаціях, або залишалися за кордоном, вирішили працювати в грузинських вишах, причому в країну повернулися й деякі з тих, хто вже працював за кордоном. Між вишами виникла конкуренція за найкращих студентів.

Водночас, проблема якості вищої освіти в Грузії досі залишається гострою. Розвиток системи забезпечення якості на рівні вищої та загальної освіти залишається найменш ефективним елементом реформи. Зокрема, результати реформування Тбіліського державного університету, що історично був найпрестижнішим вишем Грузії, вважаються дуже невтішними.

ОСВІТНЯ РЕФОРМА: БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ТА АВТОНОМІЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ. АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ ДОСВІД

НАДІР ІБАДОВ

Резюме: У 2009 році було прийнято новий Закон Республіки Азербайджан «Про освіту». Він врегулював більшість аспектів, пов'язаних із дотриманням принципів Болонського процесу у сфері освіти. Проте механізм їхньої реалізації не було налагоджено в належний спосіб, внаслідок чого освітній системі країни й досі бракує належних навичок, досвіду та практик.

У тому самому році було прийнято Державну програму реформування системи вищої освіти Республіки Азербайджан на 2009-2013 роки. Її мета полягає в інтеграції національної освіти в Європейський освітній простір, адаптації змісту освіти з урахуванням принципів Болонського процесу, забезпеченні привабливості й конкурентоспроможності, а також у розбудові кадрового потенціалу з урахуванням економічних стандартів інформаційного суспільства та знань; формуванні економічно та соціально ефективної системи вищої освіти для надання громадянам можливостей здобуття вищої освіти відповідно до сучасних стандартів.

Азербайджан є членом Ради Європи та має на меті вступити до Європейського Союзу. Саме через це дотримання нашої системою освіти вимог Болонського освітнього процесу є однією з пріоритетних цілей для країни. Завдяки тривалому досвідові роботи в царині вищої освіти в Азербайджані ми дійшли, зокрема, таких висновків:

1) незважаючи на те, що Азербайджан приєднався до Болонського освітнього процесу у 2005 році, у країні досі не створені належні юридичні та моральні умови для належного застосування його вимог в освітній системі Республіки Азербайджан;

2) новий Закон Республіки Азербайджан «Про освіту» був прийнятний у 2009 році; він урегулював більшість аспектів дотримання принципів Болонського освітнього процесу, але механізм їхньої реалізації не було налагоджено в належний спосіб, внаслідок чого освітній системі нашої країни досі бракує належних навичок, досвіду та практики;

3) питання автономії вузів досі не знайшли свого розв'язання. У багатьох випадках вузи, що перебувають у сфері управління центральних органів державної влади, позбавлені будь-яких можливостей ухвалення самостійних і незалежних рішень.

4) навчальні програми вузів із різних предметів не були акредитовані Освітньою комісією Європейського Союзу. Саме через це процес визнання дипломів, передбачений угодами про створення Болонської освітньої системи, в Європі досі не реалізовано;

5) матеріально-технічна база, що є важливою для діяльності вузів, не була акредитована Освітньою комісією Європейського Союзу.

КОРОТКА ПЕРЕДМОВА

Короткий опис нинішньої освітньої системи Азербайджану

У розвитку сучасної освітньої системи Азербайджану можна виділити 4 історичних періоди: перший — період з 1918 по 1920 роки, другий — з 1920 до 1990 року за часів радянської влади, третій — період формування системи освіти після здобуття в 1991 році країною незалежності від Радянського Союзу, і поточний період поступового розвитку системи освіти згідно з вимогами Болонської освітньої системи після приєднання Азербайджану до Болонського процесу в 2005 році. Перед Азербайджаном стоїть чимало проблем у сфері освіти — це, зокрема, підготовка нових підручників, наочних матеріалів, навчальних посібників та літератури з переходом від кирилиці на латинський алфавіт. Крім того, протягом перехідного періоду доводиться розв'язувати проблеми нових економічних стосунків та обмежених фінансових ресурсів.

Вища освіта: кількість вищих навчальних закладів (вишів) — 47; кількість студентів — 95 960 осіб; кількість навчальних закладів спеціального призначення 5 (поліцейська академія, академія національної безпеки тощо); кількість приватних вишів — 15.

Для цього рівня освіти характерні такі проблеми:

- 1) невідповідність змісту вищої освіти сучасним стандартам;
- 2) впровадження механізмів атестації та акредитації в системі вищої освіти;
- 3) забезпечення якості освіти, впровадження нових механізмів моніторингу та оцінки вишів;
- 4) невідповідність навчання викладачів за місцем роботи сучасним вимогам;
- 7) прогалини в законодавстві у сфері регулювання діяльності приватних вишів;
- 8) неадекватність механізму фінансування вишів;
- 9) проблеми попереднього навчання викладачів у педагогічних вищах;
- 10) удосконалення фінансової, технічної та академічної бази вищої школи.

Загальний огляд шляхів реформування системи вищої освіти за останні роки

Головною метою реформування системи освіти в Азербайджані є підвищення якості освіти та створення нового механізму управління освітою. Зокрема, передумови для підвищення якості освіти було створено завдяки

впровадженню у вишах нашої країни 100-бальної системи оцінки знань студентів та моніторингу семестрових іспитів. Контроль над якістю освіти у системі вищої освіти Республіки Азербайджан протягом багатьох років здійснювався шляхом перевірок. Водночас, результати цих перевірок впливали на ситуацію в навчальних закладах. У 2009 році було прийнято Державну програму реформування системи вищої освіти Республіки Азербайджан на 2009-2013 роки. У рамках Державної програми ведеться опрацювання таких реформ: підвищення рівня та вдосконалення правової бази вищої освіти згідно з Болонською декларацією та з урахуванням міжнародного досвіду у сфері освіти; удосконалення змісту вищої освіти та технологій викладання; забезпечення якості вищої освіти; навчання працівників вищої школи.

Роль Болонського процесу та його важливість для країни

Аналіз політичних та культурних аспектів участі Азербайджану в Болонському процесі показує, що Болонський процес є ефективним засобом інтеграції у спільноту вишів країн-учасниць. На нашу думку, приєднання до Болонського процесу могло б створити можливості для розвитку міжнародної політики, спрямованої на співпрацю та інтеграцію з Європою. Наслідком участі Азербайджану в цьому процесі стане підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг та фахівців із нашої країни. Попри те, що для приєднання до Болонського процесу вже було виконано значний обсяг робіт, ми вважаємо за доцільну реалізацію таких стратегічних заходів:

- 1) модернізацію нормативно-правової бази вищої освіти згідно з положеннями Болонської декларації та з урахуванням міжнародного досвіду у сфері освіти;
- 2) удосконалення змісту вищої освіти та технологій викладання;
- 3) модернізацію структури вишів та системи управління ними в цілому відповідно до сучасних стандартів;
- 4) забезпечення та підтримання якості вищої освіти;
- 5) навчання працівників вищої школи;
- 6) адаптацію науково-дослідної роботи вишів до сучасних стандартів;
- 7) модернізацію матеріально-технічної бази вишів;
- 8) створення та застосування нових економічних механізмів у системі вищої освіти.

Законодавчий рівень — нещодавно прийняті або переглянуті закони «Про вищу освіту» / «Про вищі навчальні заклади»

Новий Закон «Про освіту» розроблявся з урахуванням соціально-політичних змін, що відбуваються в країні, та результатів реформ, здійснених у царині освіти; він був прийнятий в 2009 році. Закон врегулював більшість аспектів, пов'язаних із дотриманням принципів Болонського процесу у сфері освіти, передбачає внесення відповідних змін та доповнень до всіх законодавчих актів, нормативних актів і правил, а також інших нормативно-правових та спеціальних документів у сфері освіти (включаючи вищу школу), але механізм реалізації не було налагоджено в належний спосіб, внаслідок чого освітній системі нашої країни досі бракує належних знань, досвіду та практики.

Державна програма реформування системи вищої освіти Республіки Азербайджан на 2009 - 2013 рр. була затверджена в 2009 році. Головною метою програми є інтеграція вищої школи країни в Європейський освітній простір; адаптація змісту вищої освіти з урахуванням принципів Болонського процесу; забезпечення її конкурентоспроможності, задоволення потреби у фахівцях, а також формування кадрового потенціалу згідно з економічними потребами й розвиток системи вищої освіти для надання населенню сучасної вищої освіти. Проект з вищої освіти має на меті:

1) зміцнення управлінського та планового потенціалу Міністерства освіти та інших урядових органів у тому, що стосується керування прибутковим розвитком вищої школи;

2) створення умов для забезпечення відкритості, якості та актуальності вищої освіти в Азербайджані, та її активізації шляхом заохочення створення зручніших та прозоріших умов для вищої освіти.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Впровадження трьохциклової структури (бакалавр, магістр, доктор філософії) у вищій освіті; впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та додатку до диплому (DS); розвиток Національної професійної класифікації;

Азербайджан запровадив трьохциклову структуру вищої освіти, передбачену Болонською освітньою системою, що складається з бакалавратури (4 роки), магістратури (2 роки) та аспірантури для здобуття ступеня доктора філософії (3 роки). Після приєднання до Болонського процесу посилилася потреба в застосуванні у вищій школі Азербайджану кредитної системи. Під час впровадження цієї системи для створення відповідної нормативно-правової бази застосовувався досвід низки інших країн. Крім того, було підготовлено та затверджено «Положення про організацію навчального процесу у вишах на основі кредитної системи»; на попередньому етапі було ухвалене рішення про експериментальне впровадження кредитної системи в низці вишів. У законодавство необхідно внести зміни, що забезпечать впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС або ECTS).

Чинна система кредитних балів ґрунтується на абсолютно відмінному «груповому» підході. Вона позбавлена індивідуального характеру. Система ЄКТС надасть студентам більше свободи, оскільки її впровадження супроводжуватиметься реформуванням програм навчання.

В Азербайджані немає формалізованої та чіткої Національної професійної класифікації, яка б визначала шляхи професійного зростання, зв'язки між різними категоріями й кваліфікаційними рівнями та їхню еквівалентність. На сьогодні картина, таким чином, залишається досить невиразною. Не забезпечено єдність інструментів державного регулювання професійних вимог, котрі до того ж не відповідають європейським нормам або потребам ринкової економіки.

Мобільність студентів та вчених (виклики та практика)

Нині у вищій школі впроваджується чимало масштабних міжнародних проектів. Більшість вишів Азербайджану беруть участь у реалізації різних консорціумних проектів, які включають у себе компоненти з мобільності студентів та вчених. Починаючи з 2007 року, в рамках лоту «Вікно зовнішньої співпраці» програми «Еразмус Мундус» впроваджувалися 5-6 проектів за участю трьох вишів Азербайджану (Ґянджинський державний університет, Азербайджанський університет туризму та Університет «Хазар»), які були залучені до роботи та стали членами консорціуму «Вікно зовнішньої співпраці» програми «Еразмус Мундус». У рамках зазначеного проекту приблизно 40ка студентам та вченим із Азербайджану надається можливість відвідати низку провідних європейських університетів за програмами мобільності. У 2010 році Ґянджинський державний університет долучився до проекту «Реформування перекладознавства в Азербайджані» за програмою «Темпус IV». У рамках цього проекту близько 60 вчених і студентів 4 університетів узяли участь в програмах обміну з кількома європейськими університетами (Ессекським, Страсбурзьким тощо).

Соціальний вимір вищої освіти

Соціальний вимір є притаманним освіті на всіх рівнях. У минулому спостерігався підвищений попит на середню освіту. Зараз же, коли зріс попит на вищу освіту, дедалі більше уваги приділяється соціальному вимірові вищої освіти, який охоплює все необхідне для створення умов для рівного доступу до навчання, навчального процесу та закінчення навчання у вищій школі.

Соціальний вимір не є вертикальним, на відміну від решти пріоритетів Болонського процесу. Він має радше горизонтальний характер та зачіпає всі аспекти вищої освіти. Він найпомітніше та найвідчутніше проявляється в таких питаннях, як відповідальність держави за вищу освіту, державна підтримка вишів, заохочення безкоштовної освіти, рівного та справедливого доступу, схем соціальної підтримки для студентів після вступу до вишів, під час навчання й до

моменту його закінчення в установленій строк, усунення перешкод для соціально незахищених прошарків, які нині недостатньо представлені у вищій школі.

АВТОНОМІЯ ВИШІВ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

Організаційна, академічна, фінансова та кадрова автономія вишів

Незалежні та самостійні виші є однією з обов'язкових та невід'ємних цінностей Європейської зони вищої освіти. Автономія вишів є важливою передумовою досягнення успіху в цьому напрямку. Водночас, в Азербайджані всі виші, як державні, так і приватні, є далекими від автономії в таких ключових сферах, як прийняття студентів, програми навчання, видача дипломів власним студентам тощо. Причому навіть законопроект, який зараз обговорюється, не містить відповідних положень про забезпечення автономії вишів, які позбавлені права видавати дипломи власного зразка. Загалом, питання автономії вишів досі залишається не розв'язаним. У багатьох випадках виші, що перебувають у сфері управління центральних органів державної влади, позбавлені будь-яких можливостей ухвалення самостійних і незалежних рішень. Питання їхньої фінансової самостійності також не розв'язані.

Ефективність перетворень у вищій школі та плани на майбутнє

У рамках Державної програми реформування системи вищої освіти Республіки Азербайджан на 2009 - 2013 рр. ведеться реалізація таких реформ:

1) підвищення рівня та вдосконалення правової бази вищої освіти згідно з Болонською декларацією та з урахуванням міжнародного досвіду у сфері освіти;

2) удосконалення змісту вищої освіти та технологій викладання;

3) забезпечення якості вищої освіти; 4) навчання працівників вищої школи;

5) налагодження науково-дослідної роботи у вишах на основі сучасних вимог;

6) модернізація матеріально-технічної бази вищої школи;

7) створення та впровадження нових механізмів економіки вищої школи.

Позиція НУО, дослідників, вишів, студентів тощо

Організації громадянського суспільства та експерти відіграють активну роль у процесі моніторингу освітньої системи та реалізації реформ. Громадська спілка «Інтелект», аналітичний центр, що об'єднує більше 250 членів (представників НУО, науковців, докторантів та студентів магістратури, викладачів та вчених), відіграє активну роль у процесі моніторингу та оцінки, а також опікується впровадженням різноманітних проектів у царині освіти як на

національному, так і на міжнародному рівні. За результатами проведених досліджень і моніторингу аналітичний центр вніс такі ключові рекомендації: реформування вищої школи; підготовка нових державних освітніх стандартів за різними спеціальностями з урахуванням належних структур програм освіти; інтеграція до загальноєвропейської системи освіти; застосування кредитної системи у вищих навчальних закладах; сертифікація процесу оцінки та акредитації вищих навчальних закладів, і залучення до цього процесу міжнародних організацій; створення електронних підручників та бібліотек; зміцнення потенціалу управління та планування; організація служби маркетингу.

РЕФОРМИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЛИТВІ

ГЕДРЕ ПУРВАНЕКІЕНЕ

- Реформа вищої освіти в Литві здійснювалася безперервно після відновлення незалежності 11 березня 1990 року.
- Система вищої освіти пройшла крізь трансформації з наближенням до міжнародних стандартів, але основні перетворення не були наслідком Болонського процесу.
- Якщо мета реформи 2009 року полягала у зменшенні числа студентів вищої школи, то можна вважати, що ця реформа пройшла успішно.

Перетворення системи вищої освіти в Литві здійснювалися безперервно протягом усіх 20 років після відновлення незалежності. Ці перетворення передбачали адаптацію до міжнародних стандартів (у зв'язку з Болонським процесом) і задоволення потреб суспільства, заснованого на знаннях. Цей час ознаменувався зростанням впливу ідеології вільного ринку, хоча питання соціальної справедливості й підіймалися час від часу. У суспільстві не було явних суперечок з приводу основних цілей реформування. З огляду на це, деякі перетворення залежали від наявності політичної волі. Основні рекомендації, що їх можна зробити на основі литовського досвіду, є такими:

чітко визначити основні стратегічні цілі на основі наукових досліджень, а не політичних ідеологій, та не розпочинати реформування в разі неможливості виділення додаткових ресурсів.

Усі суспільства мають проблеми в системі вищої освіти. Системи вищої освіти набули масового характеру та стикаються з проблемами якості й фінансування, що завдає збитків бюджетам більшості країн. Серед населення постійно зростає попит на вищу освіту. З другого боку, така освіта задовольняє вимоги суспільства, побудованого на знаннях. Водночас, неможливо зробити систему вищої освіти відкритою для всіх. То де ж рівновага? В якому обсязі вища освіта має фінансуватися державою? Як дотримати принципи соціальної справедливості? Ці та інші питання часто постають в усіх країнах. У зв'язку з цими питаннями можна розглядати чимало теоретичних міркувань, але це дослідження має на меті оцінку результатів постійного реформування системи вищої освіти в Литві за час, що минув із 1990 року. Підґрунтям цієї оцінки є аналіз законодавчих актів та статистичних даних.

На даний час у Литві є 45 вищих навчальних закладів (вишів). **Мережа вищих шкіл** розрослася з 13 вишів (двох¹ університетів та 11 вишів університетського типу на кшталт інститутів та академій) у 1990² році до 22 університетів у 2011 році (таблиця 1). Поруч із цим відбувалося поступове

¹ Один із цих університетів було засновано напередодні відновлення незалежності, тож, фактично, за радянської влади в країні був лише один університет.

² Литва відновила свою незалежність 11 березня 1990 року.

перетворення так званих середніх спеціальних навчальних закладів (64 в 1990 році) на коледжі — вищі навчальні заклади неуніверситетського типу (23 в 2011 році). Існувала також система професійних училищ. Ці спеціалізовані середні професійні навчальні заклади³ (політехнікуми, професійні коледжі тощо) надавали освіту проміжного рівня між професійною та вищою освітою. Для цього періоду було характерним зростання приватного сектору в системі вищої освіти: до 8 університетів та 10 коледжів неуніверситетського типу. У радянські часи приватних вишів не існувало за винятком двох недержавних духовних семінарій.

Таблиця 1.

Вищі навчальні заклади Литви в 1990 та 2011 рр.

1990 (державні та (недержавні))	2011 (державні та приватні)
<ul style="list-style-type: none"> • 13 - університетського типу: <ul style="list-style-type: none"> – 2 університети – 11 інститутів та академій • (2 недержавних духовних семінарій) • 64 середні спеціальні навчальні заклади 	<ul style="list-style-type: none"> • 22 заклади університетського типу (університети, академії): <ul style="list-style-type: none"> – 14 державних – 8 приватних. • 23 — коледжі неуніверситетського типу: <ul style="list-style-type: none"> – 13 державних – 10 приватних.

Джерела: Литовський департамент статистики, 1993 р.; Aukstosios mokyklos, 2011.

Питання числа вишів не покидає порядок денний дискусій, що тривають між експертами та розробниками державної політики. Після розширення мережі університетів постало питання якості освіти, а також фінансування вищої освіти (Zelvys, Zilinskaite, 2003; 2004). Зараз чимало з цих вишів розглядають можливість злиття один з одним.

Структура навчання у вищій освіті змінилася з дворівневої системи на основі дипломної та післядипломної освіти (аспірантури) на трьохрівневу: вона складається з бакалавратури, магістратури та докторантури (1991 р.).

Таблиця 2

Структура та ступені у вищій школі Литви в 1990 та 2008 роках

1990 (дворівнева)	2008 (трьохрівнева)
<ul style="list-style-type: none"> • Безперервна освіта — 5 років — диплом; • Післядипломна освіта 	<ul style="list-style-type: none"> • Бакалавратура — 4 роки; • Магістратура — 2 роки; • Докторантура — 4 роки.

³ «Технікум» – з російської мови

<ul style="list-style-type: none"> (аспірантура) — 3 роки — кандидат наук • ... • Другий науковий ступень — доктор наук 	<ul style="list-style-type: none"> • ... • Другий науковий ступень — доктор габілітус (до 30 квітня 2008 року) • Впровадження кредитної системи
--	--

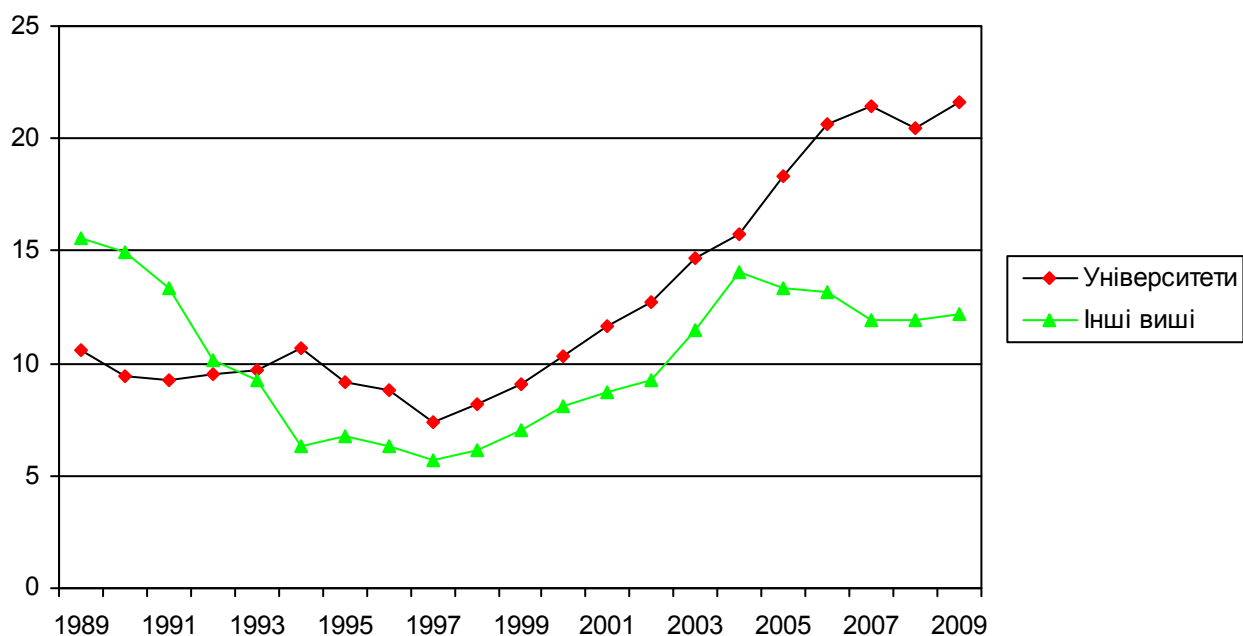
Застосування **кредитної системи** розпочалося з 1993 року, а у 2000 році законом «Про вищу освіту» (2000 р.) було впроваджено Європейську кредитно-трансферну систему (Таблиця 2). Додаток до диплома було запроваджено у 2001 році, що стало наслідком Болонського процесу. У 1995 році було створено Центр оцінки якості вищої освіти. Система зовнішньої оцінки якості також випереджала Болонський процес, але система внутрішньої оцінки якості розроблялася на його основі. Її було затверджено Законом «Про науку та освіту».

Структура навчання та ступенів пройшла крізь процес адаптації до міжнародних стандартів, але цей процес не був безпосереднім наслідком Болонського процесу: суттєві зміни відбулися ще до ухвалення Болонських документів.

Мобільність студентів та вчених забезпечується, головним чином, у рамках програми «Еразмус». Число студентів, які беруть участь в обмінах, зросло з 624 осіб, які виїхали з Литви, та 56 осіб, які прибули в Литву, (2000-2001 рр.), до 3 002 осіб, які виїхали з Литви, та 1 239 осіб, які прибули в Литву (2009-2010 рр.). Число вчених, які беруть участь в обмінах, зросло зі 174 осіб, які виїхали з Литви, та 116 осіб, які прибули в Литву, (2000-2001 рр.), до 1 179 осіб, які виїхали з Литви, та 666 осіб, які прибули в Литву, в 2009-2010 роках (Vaitkus, Kazlauskaitė, 2011). Фінансування з боку Європейського Союзу зросло з 13,2 тисяч євро в 1999 році до 5,89 мільйонів євро в 2010 році, тоді як обсяги державного фінансування зросли з 167 тисяч євро в 1999 році до 3,85 млн євро в 2010 році. Фінансування програми «Еразмус» дещо зменшилося в 2009-2010 роках, але фінансування з фондів ЄС суттєво збільшується (робота, процитована вище). До основних проблем програми «Еразмус» належать такі: нестабільне державне фінансування, недостатні обсяги зростання числа студентів та вчених, які беруть участь в обмінах (робота, процитована вище). Водночас, не всі студенти беруть участь в обмінах саме за програмою «Еразмус». Наразі немає статистичних даних щодо всіх студентів із Литви, які за власним бажанням навчаються в інших країнах, але 77,5% усіх іноземних студентів литовських вишів навчалося тут в 2009-2010 роках саме з власної ініціативи (Statistikos departamentas, 2010).

Суттєві **проблеми з фінансуванням вищої освіти** були дуже тісно пов'язані з **чисельністю студентів**. Питання полягало в тому, аби визначити, скільки саме людей із вищою освітою потребує суспільство на основі знань? Багато країн роблять це. Наприклад, Сполучене Королівство поставило собі за мету, щоб 50% людей у віці від 18 до 30 років отримували вищу освіту в будь-якій формі до 2010 року. У прийнятій у 2005 році Програмі реалізації принципів Державної стратегії Литви у сфері вищої освіти також було визначено планові показники щодо рівня вищої освіти: добитися, щоб до 2007 року 50% осіб у віці від 30 до 34 років мали вищу освіту, а до 2010 — 60%. Тоді, в 2005 році лише 20,9% осіб у віці від 30 до 34 років мали вищу освіту. Очевидним є зростання частки людей з вищою освітою завдяки зростанню обсягів прийому в університети, який у 2009 році становив 43,1% *нетто* та 61,9% *брутто* (Statistikos departamentas, 2010), але мети, поставленої на 2007 рік, досі не досягнуто.

Розгляньмо як саме змінювалася чисельність студентів протягом 20-річного періоду. Динаміка чисельності випускників вищих шкіл університетського та неуніверситетського типу представлена на малюнку 1.

Малюнок 1. Чисельність випускників вишів університетського (1-й ступінь) та неуніверситетського типу в 1989-2009 роках, тис. осіб (Джерела: Statistikos departamentas, 2000; 2009; 2010).

Як було зазначено вище, в радянські часи вищої освіти неуніверситетського типу не було. Існувала система так званої середньої спеціальної освіти, яку поступово було перетворено в систему вищої освіти неуніверситетського типу. З огляду на це ми додали число випускників середніх спеціальних навчальних закладів до числа випускників вищих навчальних закладів

неуніверситетського типу під час порівняння числа випускників вищої школи за 1990 і 2009 роки та для розгляду динаміки цих показників (малюнок 1).

Після відновлення незалежності країни вища освіта університетського типу стала привабливішою за вищу освіту неуніверситетського типу. З одного боку, це можна пояснити впровадженням трьохрівневої системи вищої освіти та розширенням можливостей вибору у випускників бакалавратури. З другого боку, система вищої освіти неуніверситетського типу була об'єктом невпинних перетворень і не забезпечує здобуття будь-якого ступеня, що забезпечував би можливість безперервного подальшого навчання. Лише з 2007 року коледжам неуніверситетського типу було надане право видавати дипломи бакалаврів-професіоналів (Republic of Lithuania, 2006).

Зміни у **фінансуванні вищої освіти** стосувалися, головним чином, часток державного фінансування та/або плати за навчання студентами. Шляхи розв'язання цієї проблеми залежали від того, які політичні сили домінували. З 1991 року університети розпочали приймати додаткових студентів, що платили за навчання. Частка студентів, які оплачували вищу освіту, постійно зростала. Водночас, не всі студенти (або їхні батьки) мали змогу вносити плату за навчання в повному обсязі. У 2002 році уряд лівоцентристської коаліції (з прем'єр-міністром від соціал-демократичної партії) вирішив реформувати систему фінансування вищої школи. Парламент вніс відповідні зміни до Закону «Про вищу освіту» 12 грудня 2001 року. Головною метою поправок стало розширення доступності вищої освіти шляхом впровадження певної категорії студентів, навчання яких частково субсидувалося державою. Було впроваджено плату за навчання в розмірі 4 мінімальних прожиткових рівнів за семестр (близько 1 000 літів чи приблизно становить 280 євро за рік). З огляду на те, що Конституція (1992 року) гарантує безкоштовне навчання в державних вищих навчальних закладах тим громадянам, які добре навчаються, законом були надані гарантії здобуття безкоштовної вищої освіти не менш ніж 50% студентів денної форми навчання. Внаслідок цього чисельність студентів швидко зросла (малюнок 1). Внаслідок цього, до прийняття (30.04.2009 року) нового Закону «Про науку та освіту» держава повністю фінансувала навчання 50% студентів денної форми навчання, а 50% студентів денної форми навчання вносили плату за навчання в доступному розмірі у 1 040 літів на рік. Було впроваджено принцип ротації за досягненнями в навчанні. Студенти інших форм навчання вносили плату за здобуття вищої освіти в повному обсязі. Було створено систему державних пільгових кредитів на навчання.

Однак ця фінансова реформа не розв'язала всіх проблем вищої школи. Уряд, опозиція, представники вищої школи — всі вони обговорювали необхідність реформування вищої освіти. Найзапекліші дискусії відбувалися у 2006-2008 роках у політичному середовищі, створеному лівоцентристським урядом меншості та правою більшістю. Критика з боку опозиції у сфері вищої освіти досягла апогею перед парламентськими виборами восени 2008 року.

Проект нового Закону «Про науку та освіту ґрунтувався на трьох концептуальних документах, які віддзеркалювали 2 підходи до реформування: поміркований підхід уряду та радикальний підхід опозиції. В усіх трьох документах було названо основні проблеми вищої школи:

1. План розвитку системи вищої освіти на 2006-2010 роки, розроблений Урядом:

- розвиток системи навчання не відповідає потребам суспільства, заснованого на знаннях, та вимогам ринку праці;
- недосконалість управління системою освіти та науки, й вишами;
- надто низький обсяг фінансування, наслідком чого є погана технічна база та низький рівень оплати праці;
- еміграція кваліфікованих фахівців через низький рівень оплати праці й погане наукове обладнання.

2. Концепція реформування системи освіти та науки, розроблена Ліберальним рухом Литовської Республіки:

- низька якість навчання;
- втрата людського потенціалу (еміграція);
- низька продуктивність наукових досліджень; симуляція дослідної діяльності;
- поступове руйнування самоконтролю в наукових колах;
- вузькі можливості здобуття платної високоякісної освіти.

3. Принципи реформування вищої освіти, запропоновані Союзом за Вітчизну (консервативна партія)⁴:

- найвища частка студентів в ЄС, але й найнижчий рівень інвестицій в розрахунку на одного студента;
- низька якість (низький академічний рівень);
- «витік мозків»;
- низький рівень фінансування та неправильний розподіл коштів;
- неправильна модель адміністрування вишів.

Як видно, в усіх трьох документах ідеться більш-менш про одні й ті самі проблеми. Однак, запропоновані розв'язання виявилися різними. Урядовий план передбачав здійснення еволюційних змін, тоді як два інших документи — радикальне реформування на основі принципів вільного ринку. На думку автора цієї статті, головна проблема вищої освіти в Литві була такою самою, як в інших країнах: вища освіта розширилася та стала масовою, але державні видатки неможливо збільшити до рівня, який гарантував би якісну освіту всім, хто бажає навчатися. Інші проблеми походили від основних двох проблем, але їх було певною мірою роздуто під час політичних дискусій напередодні парламентських виборів.

Незважаючи на міжпартійну згоду щодо реформування, в парламент було внесено два альтернативних проекти Закону «Про науку та освіту»: урядовий проект та проект, підготовлений колишніми опозиційними партіями —

⁴ Зараз ця партія має назву «Союз за Вітчизну — Литовські християнські демократи»

лібералами та консерваторами. Було зроблено кілька спроб скласти на основі двох пропозицій єдиний законопроект, але після виборів (12 жовтня 2008 року) було створено правий уряд, Прем'єр-Міністром у якому став представник Союзу за Вітчизну, а Міністром освіти — представник Ліберального руху, тому **новий Закон «Про науку та освіту»** (Lietuvos Respublikos..., 2009 р.) було ухвалено на основі пропозиції, внесеної правлячими партіями. Було обрано шлях радикального реформування. Основні зміни, передбачені новим законом, було проведено у сферах управління та фінансування. У сфері управління основні зміни стосувалися розподілу повноважень у вишах, структури мережі та типів наукових інститутів, наукових ступенів і звань, а також реалізації майна закладів освіти та науки.

Після відновлення незалежності одним із основних принципів реформування системи вищої освіти була **автономія вишів**. Автономія Вільнюського університету була підтверджена Парламентом 12.06.1990 року шляхом затвердження його статуту законом. Статути решти університетів було затверджено постановами Сейму. Будь-які зміни, що вносилися в закони у царині вищої освіти до 2009 року, автономію вишів не зачіпали. Закон «Про науку та освіту» надав усі повноваження правлінням вишів, включаючи призначення ректорів (до того часу ректори обиралися викладачами та студентами). Законом також було визначено кількісний склад правлінь (9 або 11 осіб). Крім того, половина +1 особа з них мали бути призначені Міністром освіти та науки. Незважаючи на те, що до останньої реформи існував консенсус з приводу того, що заради більшої прозорості обсяг повноважень правлінь університетів мало б бути збільшено, сама процедура призначення членів правлінь привела до надмірної політизації управління вишами (та коледжами). Викладацько-студентська спільнота вбачає в цьому втрату автономії.

У царині фінансування були проведені такі основні зміни:

- Що стосується плати за навчання, студенти мають відтепер дві можливості: навчання, що повністю субсидується державою, та внесення плати за навчання в повному обсязі.
- Розподіл коштів здійснюється за принципом «ваучерів», які повністю покривають плату за навчання. «Ваучери» надаються випускникам середніх шкіл за результатами державних іспитів. Кількість «ваучерів» визначається міністерством освіти та науки за шістьма ціновими групами.
- Навчання у приватних університетах так само субсидується за допомогою «ваучерів».
- Систему державних пільгових кредитів перетворено на систему кредитування приватними банками.

До основних вад та негативних наслідків, обумовлених змінами в законодавстві, належать такі:

- **Залежність фінансування навчання від вибору студента.** Деякі професії (потрібні суспільству) можуть зникнути через поділ професій на шість груп.

Студент, який одержав «ваучер» певної групи, може обрати будь-яку професію в межах групи. Таким чином, перевага віддається приватним інтересам за рахунок інтересів суспільства. Коло тих, хто навчається деяким професіям, зведеться до студентів, навчання яких субсидується державою лише через вкрай високі ціни. Оплата повної вартості навчання є доступною лише у сфері гуманітарних та соціальних наук.

- **Зменшення числа студентів, субсидованих державою, в державних університетах і коледжах** з таких причин:
 - фінансування вищої школи не збільшилося. Навпаки, частка освітнього бюджету призначається на часткове покриття процентних ставок за кредитами, наданими студентам банками;
 - вплив частини «ваучерів» у приватні заклади;
 - зникнення категорії студентів, що частково субсидувалися державою.
- **Зменшення доступності вищої освіти для дітей із менш заможних родин:**
 - тіньова освіта впливає на результати державних іспитів;
 - зменшення чисельності студентів, субсидованих державою, в державних вишах і надто високі ціни у приватних вишах (навіть за наявності «ваучера»);
 - незаможні родини не звикли брати кредити в банках.

Наразі важко дійти однозначних висновків щодо всіх наслідків останньої реформи, оскільки вступ студентів до вишів за новою системою відбувся лише в 2009 та 2010 роках. Порівняння чисельності студентів, що вступили до вишів у 2008, 2009 та 2010 роках, указує на значні розбіжності (таблиця 3).

Таблиця 3.

Число студентів, прийнятих на перший рівень освіти до університетів і коледжів у 2008-2010 роках, тис. осіб

	Університети			Коледжі неуніверситетського типу			Разом		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Бюджетне фінансування	15508*	11483	9414	9395*	9333	8366	24903	20816	17780
Повна плата за навчання	18813	17721	8657	13564	7660	3924	32383	25381	12581
Загальна кількість	34327	29204	18071	22959	16993	12290	57268	46197	30961

* У т.ч. студенти, навчання яких частково субсидувалося державою

Джерела: Statistikos departamentas, 2009; 2010; Lama BPO, 2010.

Якщо порівняти число студентів, прийнятих до вишів до реформи, то загальна кількість студентів зменшилася в 2010 році на 47%, головним чином, через зменшення кількості студентів, які вносять плату за навчання в повному обсязі. Число студентів, прийнятих для навчання за рахунок державних субсидій, зменшилося на 28,6%, а студентів, прийнятих на умовах повної оплати навчання — на 61%. Ціни на навчання у вишах зросли через підвищення цін «ваучерів». Схоже, що значна частка потенційних студентів не може собі дозволити плату за навчання. Слід також звернути увагу на те, що кількість студентів, прийнятих на навчання, найбільше зменшилася в технічних університетах. У порівнянні з 2008 роком Каунаський технічний університет втратив 25% першокурсників, Вільнюський технічний університет ім.Гедімінаса — 16%. Регіональний університет — Шяуляйський університет втратив у 2009 році 24%, Литовська ветеринарна академія — 22%, Вільнюський педагогічний університет — 6,4% студентів. Причини втрати студентів можуть бути різними. Зменшення числа студентів технічних вишів було пов'язане, ймовірно, з вкрай високими розцінками на платне навчання у сфері фізичних та технічних наук. Ветеринарії не пощастило через включення до однієї групи професій із медициною.

У 2010 році приватні виші не відтягли на себе більшу частку «ваучерів»: 2,8% в університетах та 9,3% у коледжах неуніверситетського типу. Це означає, що наразі обсяги перетікання державних коштів у приватний сектор залишаються невеликими. Але з огляду на те, що приватний сектор перебувають у вигіднішому становищі в порівнянні з державним сектором (можливість справляти плату за навчання додатково до «ваучерів»), приватний сектор, ймовірно, розшириться. Це призведе до зростання нерівності у вищій освіті.

Остання реформа системи вищої освіти була проведена в 2009 році без виділення додаткових коштів, тому від самого початку було зрозуміло, що досягнення будь-яких інших цілей, крім скорочення кількості студентів, виявиться неможливим. Але чи були досягнуті хоч якісь із основних цілей останньої реформи (2009 року)? Ознак підвищення якості вищої освіти немає. Звуження доступності навчання призвело лише до зростання обсягів еміграції випускників середніх шкіл. Політичний вплив на управління вишами зріс за рахунок звуження автономії. З приводу успішності останньої реформи вищої освіти висловлюються різні думки. Прибічники економіки вільного ринку аплодують. Викладацька спільнота, в основному, мовчить. Крім того, уряд має певні важелі для забезпечення цього. Нещодавно особи, що підписали Акт 11 березня 1990 року про відновлення незалежності, зробили заяву з питань освітньої політики. У цій заяві вони висловили вкрай негативну думку: «... „кошик“ реформ вищої школи призвів до таких самих [що й у царині середньої освіти — автор] жалюгідних результатів. Нахабне та цинічне ігнорування думки професіоналів та експертів, що працюють у цій сфері, призвело до свідомої реалізації удаваних реформ вищої школи не для молоді, що навчається, не для суспільства та держави, а заради прибутків іноземних банків. Усупереч заявам про наближення вищої освіти до найпрогресивніших західних стандартів, у Литві насправді було

впроваджено найбільш хижацьку та дискримінаційну систему фінансування та кредитування, взірці якої можна знайти лише в найменш розвинутих державах посткомуністичного простору або третього світу» (Pareiskimas..., 2011). Іронія полягає в тому, що цю заяву підписали особи, що представляють увесь політичний спектр.

Імовірність оголошення реформи невдалою та скасування багатьох її положень у випадку політичних змін залишається високою. Найскладнішим завданням, однак, стане відновлення знищеної системи державних кредитів і повернення молоді з-за кордону.